

19. Ötekileştirilen öznenin sesi: Ece Ayhan şiiri

Hamide YAZER¹

APA: Yazer, H. (2023). Ötekileştirilen öznenin sesi: Ece Ayhan şiiri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö12), 231-250. DOI: 10.29000/rumelide.1330456.

Öz

Yirminci yüzyılın önde gelen filozoflarından Michel Foucault, özneyi gücü elinde bulunduran iktidar ögeleri tarafından inşa edilen varlık olarak tanımlar. Bu inşa sürecine dahil edilemeyen kimlikler ise öteki olarak ifade edilir. Ötekiler, tarih boyunca kural koyucular tarafından çeşitli islah yöntemleri kullanılarak ya da toplumdan tecrit edilerek istenilen özne kalıbına sokulmaya çalışılır. İktidar odaklarınınca benlikleri oluşturulan öznelere de öteki olanı dışarıda kalan “onlar” bağlamında değerlendirerek kendilerinden ayırır. Bu durum, bireyin karşısında yer alan bilinmeyi tanımlamak için kullanılan öteki kavramı ile edebiyatı da beslemektedir. Uzun bir süre edebî eserlerdeki öteki, “ben/biz”in karşıtında yer alan dışman olarak görülür. Türk edebiyatında da başlangıçta bu durum geçerli olur ve ötekiler, edebiyatımızda ancak karşıt bir imge olarak yer bulabilir. Bu anlayışın ise diğer edebiyatlarda olduğu gibi toplumun farklı kesimlerinin yazınımıza girdiği modernizmle beraber yıkıldığını söylemek mümkün. Bu dönemle birlikte öteki olarak adlandırılan bireyler “onlar” algısından sıyrılarak merkezi bir bakış açısıyla görülmeye başlanır. Ötekilere bu şekilde bakan isimlerden biri de İkinci Yeni’nin başkaldırıcı şairi olan Ece Ayhan’dır. Ayhan, devletle ve iktidarla olan kavgasını şiirine aktararak devlet tarafından bir köşeye atılan, tarih kitaplarının yer vermeyeceği bireyleri kendisine kaynak edinmektedir. şiirlerinde alışılagelmişin dışına çıkan, kullandığı imgelerle anlamı çeşitli katmanlarla yoğuran şair, ayrıca iktidar tarafından ötekileştirilen bireylerin sesini de kalemine taşır. Bu çalışmada Ece Ayhan’ın *Devlet ve Tabiat ya da Orta İkidan Ayrılan Çocuklar için şiirler* adlı kitabındaki şiirler, iktidarlar ve ötekileştirdiği öznelere bağlamında incelenecek ve Ece Ayhan şiirinin siyasal ve toplum düzleminde şekillenen kimlik ve kültür algıları öteki kavramı ile değerlendirilecektir. Böylece Ece Ayhan’ın şiir diline yansıyan öteki olma hâli, kullanılan söylem ve dil unsurları aracılığıyla tespit edilerek ortaya koyulacaktır.

Anahtar kelimeler: Ece Ayhan, şiir, öteki, özne, iktidar

The Voice of the Othred Subject: Ece Ayhan's Poetry

Abstract

Michel Foucault, one of the leading philosophers of the twentieth century, says that the subject is the entity created by the powers. Others are subjects that the powers could not create. The others have been tried to be formed as desired subjects by using various improvement methods or by isolating them from society by the powers throughout history. Subjects created by the powers also evaluate each other in the context of "them," which is left out in society. This also reverberates in literary works. The others in literary works are seen as the enemy that stands in opposition to "me" or "us". In Turkish literature, the other is mentioned in this way. Others had taken place in Turkish literature only as an opposite image until the Republican period. This understanding changed with modernism

1 Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İzmir, Türkiye), yazerhamide@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2733-6781 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 10.05.2023-kabul tarihi: 20.07.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1330456]

in this period. In 20th-century literature, the others get rid of the perception of "them" and begin to be seen from a central point of view. One of the poets who looks at others in this way is Ece Ayhan, the rebel poet of the Second Newish. Ayhan treated his fight with the state and power in his poetry. In his poems, he refers to people who are thrown into a corner by the powers that be. These people are marginalized by governments. In this study, Ece Ayhan's poems in her book titled "Devlet ve Tabiat ya da Orta İkidem Ayrılan Çocuklar için Şiirler" will be analyzed in the context of powers and marginalized subjects. The identity and cultural perceptions of Ece Ayhan's poetry, which are shaped on the political and social planes, will be evaluated with the concept of the other. Thus, Ece Ayhan's otherness, reflected in the language of poetry, will be revealed through the discourse and language elements used.

Keywords: Ece Ayhan, Poetry, Otherness, Subject, Power

Giriş

"Ben" sorunu düşünce tarihi boyunca, filozofların anlamlandırmaya çalışarak kafa yordukları bir mesele olmuştur. Bir zamire ithaf edilen "ben" kavramının arkasındaki birey temsiliyeti ona, çeşitli çağlarda farklı değerler atfedilmesini sağlar. İlk çağlarda ben, düşünen özne olarak tanımlanmaktayken, modern çağlara gelindiğinde ise ben kavramı iktidarla birlikte anılmaya başlanır. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nde ise en geniş tanımıyla ben: "Akıl sahibi öznenin, bilinçli kişinin, kendisini başkalarından ayırmasına ve kendisini öne sürmeye yarayan güç" şeklinde tanımlanmaktadır.² Ansiklopedik Lügatte ise ben; "bilinç sahibi olan insanı öbür varlıklardan ayıran, kişiliği yapan unsur" olarak ifade edilir.³ Bu tanımlamalara göre ben kelimesinin işaret ettiği durum, bir bilinç sahibi olma hâlidir. Bu bilince sahip olabilmek için de birey önce kendilik bilincine sahip olmalıdır. Kendilik bilinci de anca bir "öteki"nin varlığıyla oluşabilmektedir. Bu nedenle "ben" var olabilmek için bir "öteki"nin varlığına ihtiyaç duyar. Nitekim öteki kavramı tanımlanırken bu karşıtlıktan hareket edilir. Öteki; "Konuşan, belli bir durumda bulunan kişiyle aynı nitelikte ya da doğada olduğu düşünülen kişi" şeklinde ifade edilmektedir.⁴ Kendinden olmayan bir varlığın farkına varıldığı an, ben ve öteki arasındaki bu ilişki kurulmaya başlanır. Örneğin, anne karnında bir bütün olan bebek ve anne, doğum gerçekleştiği anda her ikisi de ben ve ötekilik ilişkisine dahil olur. Bu nedenle insanlık tarihi boyunca, her türlü ilişkiler arasında bir ötekileştirme savaşının yaşandığını görmekteyiz. Bunun toplumlar bazında en belirgin örneği ise Batı'nın Doğu'yu ötekileştirdiği oryantalizm anlayışıdır.

Batı, kendilerinden uzakta farklı bir uygarlık olan Doğu'ya karşı, Hristiyanlık çatısı altında birleşir. 11. yüzyılda başlayan Haçlı seferleri ile birlikte Avrupalı, dini bir himaye altında Doğu'ya savaşa giderken, Doğu'nun zenginliklerini de ele geçirmek ister. Yüzyıllarca bu amaçla süren savaşların ardından Batı, bu kez keşifler ile Doğu'ya yönelir. Doğu bilinmeyeniyi temsil eden yabancı/ötekidir. Bu nedenle, Avrupalı "biz" in karşısında konumlanmaktadır. Sonrasında yaşanan Sanayi Devrimi ve Avrupalı devletlerin kolonyal arayışlarıyla Doğu, hükmedilecek bir öteki olarak değerlendirilmeye başlanır. Bu devletler, iktidarlarını güçlendirebilmek için Avrupa'da modern bireyi inşa ederler. Batılı iktidarlar tarafından oluşturulan modern bireylerin karşısında "medenileştirilme" ihtiyacı duyulan Doğulu öteki bireyler yer alır. Bu bireyler, Oryantalist araştırmacılar tarafından Batı'nın özgün ve gelişen birey algısını

² Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Ekin Yayınları, 1996, s.68.

³ *Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Milliyet Yayınları, 1967, s. 258.

⁴ Ahmet Cevzici, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1996, s. 661.

oluşturabilmek için, özgün olmayan ve Batı'ya göre daha geri bir Doğu görüntüsü amacıyla sıkça kullanılır.⁵ Kurulmaya çalışılan bu imajlarla da Doğulu birey, Batı tarafından ötekileştirilir.

Modern Batılı bireyin inşasında, Doğulu bireyin görev alması gibi, her türlü ben algısının içinde de mutlak bir öteki kavramı bulunmaktadır. Bu nedenle bireyin yani öznenin arzularına göre öteki kavramı şekillenir. Bilinçdışı ile ilgilenen psikoanalizde de öteki, bu doğrultuda ele alınır. Freudcu söyleme göre öteki, şizofreni söylemi olarak ifade edilen bilinçdışını kapsamaktadır.⁶ Bu doğrultuda öteki, dışarıdan özneyi çevreleyen bir unsur olmaktan çıkar. Artık, öznenin bilinçdışına attığı her türlü düşünce ve arzular öteki olarak ele alınmaya başlanır. Bireyin düşünce dünyası, bu ötekiler etrafında şekillenirken aynı zamanda bu durum, dış dünyayla olan ilişkisini ve bunun kendisinde yarattığı iç çatışmayı da beslemektedir. Sonuçta yaşadığı çatışmalarla ötekileşmiş birey, topluma uyum sağlayamaz. Bu nedenle öteki olarak adlandırılan kişiler, yaşadığı çağda iktidar unsurları tarafından yok sayılan ya da ıslah edilmek amacıyla yaklaşılacak öznelerden oluşmaktadır.

Fransız filozof Michel Foucault ötekiliği, kendilik pratiğinin öğretilmesi amacıyla, daha genç olana söylem yoluyla aktarılan davranış modeli olarak tanımlar.⁷ Buna göre öteki olan, mikro ve makro iktidarların istenilen özneyi inşa edebilmeleri ve bu özne üzerinde kendi hakimiyetlerini kurabilmeleri için gerekli bir unsurdur. Denilebilir ki öteki olmazsa, bir iktidar ögesinden de söz edilemez. Toplumda da farklı düşüncede ve toplum tarafından benimsenmeyen düzen dışı bireyler olmalıdır ki iktidar düzeni koruyabilmek amacıyla, egemenliğini özneler üzerinde kurabilsin. Topluluklarda da biz algısından kopan, kendi bilinçdışı ekseninde “ben” kavramı etrafında birleşen ayrıksı ötekiler, topluluğun birbirine daha da kenetlenmesini sağlar. Öznenin ayrıksı olması ise topluluğun genel kabullerini benimsememesinden kaynaklıdır. Bu nedenle, bu kişinin topluluk içinde davranışları ve yaşantısı kabul görmez. Sonuçta giderek yalnızlaşan özne, içinde bulunduğu topluluğa da yabancılaşmaya başlar. Yaşanılan bu durum, öznenin topluluk içerisinde kazandığı yeni kimliğini oluşturur. Başka bir ifadeyle toplumda öteki olarak adlandırılan özneler, bir temsiliyet kazanır ve iktidar unsurlarına karşı belirli bir grup altında birleşirler. Bu nedenle öznel bir ifadeyi kapsayan öteki olma hâli, toplum tarafından, marjinal kabul edilerek dışlanan her türlü insanın dahil olduğu geniş bir çatıyı ifade etmek için de kullanılmaya başlanır.

Edebiyatta da öteki kavramı sıklıkla ele alınan unsurlardandır. Geleneksel anlatılarda, kahraman ve onun karşısında yer alan düşman olarak geçen öteki, modern anlatılarla birlikte farklı bir bakış kazanır. Modern anlatılar bir sorgulama ve çatışmadan beslenmesinden dolayı, bireye ve onun iç dünyasına yönelir. Bu metinlerde ele alınan bireyler, kimi zaman toplumun karşısında yer alan kişileri oluşturmaktadır. Anti-kahraman olarak geçen bu karakterlerin her biri, buldukları toplum içerisinde öteki olarak adlandırılan kişilerdir. Modernizm ve ardından gelen postmodernizm ile birlikte kahramanlar, kendine ve topluma yabancılaşmış kişilerden oluşmaktadır. Türk edebiyatında da toplumla yaşanan çatışma ve yabancılaşma özellikle Cumhuriyet dönemi metinlerinde sıkça işlenir. Bu dönem eserlerde, toplum ile bağını koparmış, giderek yalnızlaşan ve hayata tutunamayan karakterler ön plana çıkar. Bu karakterlerin ortak özelliği, mikro ve makro iktidar unsurları tarafından yaşadıkları ötekileştirilmedir. Siyasal iktidar ile yaşadığı çatışmayı şiirlerine aktaran Ece Ayhan da ötekileştirilmiş özneleri şiirine taşıyan isimler arasındadır. Bu çalışmada İkinci Yeni şairlerinden Ece Ayhan'ın 1973 yılında yayımlanan “Devlet ve Tabiat ya da Orta İkidan Ayrılan Çocuklar için Şiirler” adlı kitabındaki

⁵ Lütü Sunar, “Şarkiyatçılığı Niçin Yeniden Tartışmalıyız?” (haz. Lütü Sunar, M. Furkan Gümüş, Murat Şentürk), *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul: İBB Yayınları, 2007, s. 43.

⁶ Jacques Lacan, *Speech and Language in Psychoanalysis*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 1991, s. 184.

⁷ Michel Foucault, *Öznenin Yorumbilgisi*, (çev. Ferda Keskin), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 111.

şiiirlerinde ele aldığı toplum, aile ve siyasiler tarafından ötekileştirilen bireyler incelenip, şiiirlerdeki ötekiler iktidar ve özne ilişkisi içerisinde ortaya konulacaktır. Ancak Ece Ayhan'daki ötekiliği tespit edebilmek için öncelikle İkinci Yeni'yi ve şairin şiiir dünyasını bilmek gereklidir.

1. İkinci Yeni ve Ece Ayhan Şiiiri

Cumhuriyet dönemi Türk şiiirinde belirli bireysel arayışlar olsa da topluluk bazında iki modernist açılım vardır. Bunlardan ilki Orhan Veli ve arkadaşlarının başlattığı Garip, yani Birinci yeni şiiiri, bir diğeri de bu isimlerin şiiirine tepki olarak ortaya çıkan İkinci Yeni şiiiridir. Garip şairleri, yerleşik düzenin dışına çıkmak isterler, ancak bu istekleri gündelik olanı şiiire aktarmakla sınırlı kalır. Hayatın sıradan gerçekliğini, gündelik dille ifade etmeleri her şeyin şiiirin konusu olabileceği şeklinde yorumlanır. Bu durum da gelenekten kopuşu ve kural tanımazlığı beraberinde getirir. Hasan Bülent Kahraman'ın karşı modernist diyerek yorumladığı Garip şiiiri⁸, var olan kuralları yıkmasıyla modern şiiirimizin başlangıcını oluşturduğunu söylemek mümkün. Garip şiiirinin gelenekle olan savaşında, şiiirsellik de olan bağını koparması, kendilerine karşıt bir şiiir anlayışı oluşmasına neden olur. Bu karşıt şiiir İkinci Yeni adlandırmasını alır.

İkinci Yeni, Türk edebiyatının önemli bir kırılma noktasının yaşandığı 1950'li yıllarda kendini göstermeye başlar. Bu dönem, öyküde ve romanda yeni bir anlatımın denendiği yıllardır. Ayrıca edebi yazına, Sait Faik ile birlikte boş gezen, aylak adamın girdiği ve bu adam tiplemesi ışığında yeni bir kuşağın oluşmaya başladığı zamanlardır. İkinci Yeni'yi hazırlayan öğeler üzerinde sayılabilecek bu durum, edebiyatımızda yeni bir arayışın olduğunu da göstermektedir. İkinci Yeni şairleri (Ece Ayhan, İlhan Berk, Cemal Süreya, Turgut Uyar, Edip Cansever, Sezai Karakoç), döneminin etkin düşünce anlayışı gerçeküstüçülükten etkilenecek gerçeklikten kopuşu şiiire yansıtırlar, böylece akıl ve mantığın her türlü dilsel söyleminden uzaklaşarak sezgiye dayalı imge ve hayallerle kurulu bir şiiir oluştururlar. Bu yeni şiiir, Garip ile başlayan gelenekten kopuşu, dil bazında devam ettirerek yeni bir gerçekliğin peşindedir.

Yukarıda kısaca değindiğimiz İkinci Yeni hareketi, şairler arasında ortak bir payda ile oluşturulmuştur. Bu isimler arasından da İkinci Yeni'ye atfedilen pek çok özelliği şiiirinde barındıran Ece Ayhan ön plana çıkmaktadır. Ayhan kendi şairliğini açıklarken, şiiirden gelmediğini söyler ve devam eder; "...bir bakıma ben kendimi şairden saymam. Kakişma, bakımsızlık, atonallik, sıkı şiiir, sivil şiiir, kötülük toplumu vs. diyorum işte." ⁹ Ayhan, şiiirine sivil şiiir adını vererek, şiiirinin bir başkaldırı biçimi olduğunu söylemektedir. Onun şiiiri topluma dönük bir şiiirdir, ancak bu toplum "halk çocukları" adını verdiği hayatın kıyısında kalmış lümpenleri, arka mahalle insanını kapsamaktadır. Şiiiri, iktidar ve aydın kanadından uzaklaştırarak, onlar tarafından görmezden gelinen kesime indirger.

Ayhan şiiirinin ön plana çıkan başka bir özelliği, tarih-şiiir ilişkisidir. Ayhan'a göre tarihi "sarışınlar" yazmaktadır. "Evet, sarışınlar yazmıştır tarihi! Hem de karaşınlar üzerine, karaşınlara değin!"¹⁰ Ece Ayhan "iktidar sarısı" kavramından bahseder, buna göre sarışın olan Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet, sarışın bir delikanlıdır. Cumhuriyet tarihinde iktidarlar tarafından ötelenen halk ise "karaşın"dır. Bu bağlamda da Ayhan, karaşınların tarihini anlatmayı seçer. Bunun için tarihte herkesçe bilinen olaylar ve isimlerin yerine, tarihe etki edememiş küçük anekdotların peşine düşmektedir.¹¹ Ayhan'daki tarih-şiiir ilişkisi, iktidarla olan hesaplaşmasının bir sonucudur. Sarışın iktidarla olan hesaplaşmasını, hem

⁸ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Şiiiri Modernizm Şiiiri*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2015, s. 130.

⁹ Ece Ayhan, "Haklılığın İnadi", *Şiiirin Bir Altın Çağı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 134.

¹⁰ Ece Ayhan, *Dippyazılar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 24.

¹¹ Hulusi Geçgel, *İkinci Yeni Şiiiri Çerçevesinde Ece Ayhan*, İstanbul: Hiper Yayın, 2020, s. 101.

tarihi yazarlar tarafından yok sayılmış küçük olayları anlatarak hem de halk çocuklarını şiirine taşıyarak gerçekleştirir. Ayhan, şiirini iktidar hegemonyasının görmezden geldiği kişiler ve olaylar üzerinden kurgularken, aynı zamanda kullandığı dil ile de iktidarlara yönelik başkaldırısını destekler. Dil kullanımında iktidara ait her türlü alışılmıştan uzaklaşarak, otoritenin karşısında yer alan yeni bir söylem yaratır. Söz dizimindeki bozulmalar, daha önce kullanılmamış kelime grupları ve sözcükler Ayhan şiirinin ön plana çıkan özelliğidir. O, iktidara ses yükseltirken, iktidarın dilini kullanmak istemez. Bu nedenle Roland Barthes için söylediği şu sözler, dilde yaptığı yeniliğin sebebinin açıklamaktadır. “...hem bu düzene, iktidara karşılar hem de onun dilini kullanıyorlar.”¹² Ayhan şiirde kullanılabilecek gelen dili, iktidarın dili olarak görür, bu nedenle bunun yerine Batı’da ortaya çıkan gerçeküstücülerden etkilenecek sınırları zorlanmış yeni bir dil inşa eder. Kahraman, Ayhan’ın şiir dilini bozmasını başkaldırı bağlamında değerlendirerek, bunun bir yeniden düzenleme ve dikkat çekme çabası olduğunu belirtir.¹³ Bu bağlamda Ece Ayhan’ın şiirde kullandığı dil, tamamıyla bozulmuş değil, iktidar karşıtı bir söylemle yeniden düzenlenmiş bir dil olduğu söylenebilir. Amacı dili bozarak düzensizliğe yönelmek değil, iktidar düzenine karşı yeni bir düzen kurmaktır.

Ece Ayhan şiir dilinde yapmaya çalıştığı değişiklikleri, anlamsal katmanda da destekler. Onun şiiri, imgelerle örülür ve ilk okunduğunda anlaşılması zor bir şiirdir. Buna rağmen şiiri anlamsız değildir. Ayhan, bu nedenle Garip’in anlamsızlık fikrine de karşı çıkar. Ona göre şiirde anlam, şairden taşıyıp şiirin böğürüne geçmelidir.¹⁴ Ayhan, anlamı örtülü bir şekilde şiirine yerleştirmiştir. Vermek istediği anlamı, okuyucusunun doğrudan almasını değil de bunun için çabalayarak anlama ulaşmasını ister. Onun şiiri, güç anlaşılmasına rağmen, anlamsal olarak yoğun bir şiirdir. Bu yüzden de kendi şiirini “sıkı şiir”¹⁵ olarak tanımlamaktadır. Şiirinde anlam katman katman açılmakta, okuyucusunu bu katmanlar arasında gezdirerek okurunun bilincini sürekli şiire karşı diri tutmaktadır.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz Ece Ayhan şiiri, Türk şiirinin o zamana kadar yazılmış gerek anlam kapalılığı gerek dildeki söyleyiş farklılıkları ile birlikte en farklı söyleyişlerindedir. Alaattin Karaca, Ayhan’ın kendisinden önce gelen hiçbir anlayıştan beslenmediğini ve şiirini de Batı estetiği doğrultusunda oluşturduğunu söyler.¹⁶ Gerçekten de Ayhan şiiri, kendisinden önce gelen şiir anlayışlarından oldukça farklı bir konumda yer almaktadır. Şiirinin dil ve imgesel yapısı, bununla birlikte anlam sorunu uzun yıllar tartışma konusu olmuş, bu yüzden de eleştirmenler tarafından sıkça eleştirilmiştir. Ancak okuyucu tarafından Ayhan’ın şiiri, kapalılığı oranında benimsenmektedir, çünkü bu şiirin ortaya çıktığı dönem, bireylerin toplum içinden ayrışıp kendi içlerine kapandığı yıllardır. Şiirindeki anlam kapalılığına rağmen, okuyucusunun şiirlerde kendisini bulabilmesi bu ayrışık kitlenin sesinin giderek daha yüksek çıkmaya başlamasından dolayıdır. Ayhan’ın giderek politikleşen ve iktidar tarafından yok sayılan bir kesime hitap eden şiiri, böylece geniş okuyucu kitleleri tarafından sahiplenilir. Özellikle *Devlet ve Tabiat*’taki (1973) şiirleri, okuyucu tarafından büyük ilgi görür. Onun şiiri için sık sık dile getirdiği “halk çocukları” kavramı *Devlet ve Tabiat*’tan önceki şiirlerinde karşılığını bulamasa da bu şiir kitabıyla birlikte, “halk çocukları” tabiri anlam kazanırken devlet – özne çatışmasının giderek yoğunlaştığı, politik şiir anlayışının ön plana çıktığı şiirler ortaya çıkar. Bu nedenle *Devlet ve Tabiat ya da Orta İkidan Ayrılan Çocuklar için Şiirler* adıyla yayımlanan şiir kitabı, Ece Ayhan’ın şiir diline taşıdığı başkaldırının ilk adımıdır. Buradaki şiirler, iktidar öğeleri tarafından ötekileştirilmiş öznelere haykırışlarıdır. Bu nedenle bu yıl yayımlanışının 50. yılı olan *Devlet ve Tabiat* kitabındaki şiirlere, ötekileştirilen özne bağlamında bakmak ve bu şiirlere taşınan öteki olma hâlinin iktidar ve özne ilişkisi

¹² Ece Ayhan, *Aynalı Denemeler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 40.

¹³ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Şiiri Modernizm Şiir*, s. 345.

¹⁴ Ece Ayhan, *Dipyaşular*, s. 135.

¹⁵ Ece Ayhan, “Haklılığın İnadi”, *Şiirin Bir Altın Çağı*, s. 134.

¹⁶ Alaattin Karaca, *İkinci Yeni Poetikası*, s. 178.

içerisinde değerlendirmek, kötülük toplumu şairinin şiirlerinin anlaşılmasını biraz olsun kolaylaştıracağı kanaatindeyiz.

2. Devlet ve Tabiat'ta Ötekilik

Ece Ayhan, 1950'li yıllarda başladığı yazın hayatına, herhangi bir acemilik evresi olmadan sürdürmüş bir şairimizdir. İlk şiirlerinden itibaren, Ayhan'ın varmak istediği sonuç ve dildeki söyleyiş biçimi keskin bir şekilde okuyucusuna ulaşır. İlk şiir kitabı *Kınar Hanım'ın Denizleri* (1959), şairin tarih-şiir ilişkisini ustalıkla işlediği ve içinde yaşanan coğrafyaya ve döneme göndermelerle dolu olan bir eserdir. Ardından gelen *Bakışsız Bir Kedi Kara* (1965) ve *Ortodoksluklar* (1968) şairin belirli konu etrafında bir araya getirdiği, metin bütünlüğünün esas alındığı kitaplardır. Şair, 1973'te yayımladığı *Devlet ve Tabiat'a* kadar; tarih, ideoloji ve iktidar ekseninde dolaşmasına rağmen, şiirinin asıl meselesini oluşturduğunu söylediği iktidar tarafından kenara atılan "halk çocukları"nı ön plana çıkarmaz. Bu ilk dönem eserlerinde dil, oldukça kapalı ve anlaşılması güç imge ve göndermelerle yüklüdür. Denilebilir ki, Ayhan'ın 1970'li yıllara kadar ki şiiri, dili yıkmak ve yeni bir dil yaratmakla sınırlı kalmıştır. İktidara karşıt doğrudan politik bir söylem geliştirememiştir. Elbette bu döneme ait birkaç şiirinde de *Devlet ve Tabiat'a* olduğu gibi devlet ve kurumlarına karşıt olma hâli mevcuttur. Ancak bu durum görünür olmaktan ziyade, küçük lümpen gruplar arasında (toplumdaki azınlıklar, işçiler, hayat kadınları vb. gibi) kalmaktadır ve bu gruplar ile devlet arasındaki "öteki" kimliğine değinilmemektedir. Örneğin *Kınar Hanımın Denizleri*'nde yer alan "Fayton" şiirinde, 1970 sonrası şiirine alacağı söylemler bulunmaktadır, ancak karamsar öznenin kendisini intihara götüren iktidarın öteki olana uyguladığı baskı ve şiddete değinilmez.

O sahibinin sesi gramafonlarda çalınan şey
İncecik melankolisiymiş yalnızlığımın
İntihar kararı bir faytona binmiş geçerken ablam
Caddelerinden ölümler aşkı pera'nım¹⁷

Verilen şiirde de görüldüğü gibi, Ece Ayhan'ın öznesi yalnızdır. Toplumla iç içe olamayan özne, kendi karamsarlığında intihar ile kol kola gezmektedir. Şair, bu ilk şiirlerinde dilin alışılmış kullanımını yıkarken karamsarlığın sınırlarını da zorlamaktadır. Ayhan, benzer tutumu *Bakışsız bir Kedi Kara*'da da sürdürür. Düzyazı şiir serisinden oluşan bu kitap, şairin kendisine has özgün dilini oluşturduğu eserdir. Bu şiir, kitaba da adını veren *Bakışsız Bir Kedi Kara*'dan;

Gelir bir dalgın cambaz. Geç saatlerin denizinden. Üfler lambayı. Uzanır ağladığım yanına. Danyal yalvaç için. Aşağıda bir kör kadın. Hıssım. Sayıklar bir dilde bilmediğim. Göğsünde ağır bir kelebek. İçinde kırık çekmeceler. İçer içki Üzüncü Teyze tavanarasında. İşler gergef. İnsancıl okullardan kovgun. Geçer sokaktan bakışsız bir Kedi Kara. Çuvalında yeni ölmüş bir çocuk. Kanatları sığmamış. Bağırır Eskici Dede. Bir korsan gemisi! girmiş körfeze.¹⁸

Ortodoksluklar'daki şiirler ise daha önceki şiirlerin dil ve karamsarlık öğelerini devam ettirirken aynı zamanda tarihsel göndermelerin ön plana çıktığı şiirlerdir. Şair buradaki eserlerinde, "insanlığın acı çekme" tarihini anlatmak istemiştir.¹⁹ Bunun için de Bizans'ı seçer. Buradaki şiirler, Ayhan'ın dilin gramer yapısını yıkarak, sınırlarını genişlettiği ve içinde taşıdığı yoğun imgelerle anlamı gizlediği katmanlı şiirlerdir. Elbette şairin, tarih-şiir ilişkisi üzerinden devlete ve onun dayattığı tarihe karşı bir

¹⁷ Ece Ayhan, *Bütün Yort Savul'lar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013, s. 37.

¹⁸ Ece Ayhan, *Bütün Yort Savul'lar*, s.75

¹⁹ Hulusi Geçgel, *İkinci Yeni Şiiri Çerçevesinde Ece Ayhan*, s. 98.

direnme mevcuttur. Ancak bu direnme, bir başkaldırı niteliğinde değildir. İktidarın diline ve tarihine alternatif yeni bir dil ve tarih geliştirme ile sınırlı kalmaktadır.

Devlet ve Tabiat öncesi şiirler, kendi şiirine “sivil şiir” adlandırmasını veren Ayhan için, devlet ve birey ilişkisi boyutunda eksik kahr. Elbette, iktidarlara ait ögeler şairin ilk şiirlerinden itibaren kendini hissettirmektedir, ancak bu durum asıl *Devlet ve Tabiat*’tan itibaren ön plana çıkar. 70’li yıllar onun şiiri için bir dönüşüm olur. “Ece Ayhan, en genel anlamda şiirini ve şiir yazımını, şiirinin oluşturma sürecini, şiirinin yöntem bilimini hep aynı şeyle, toplumsal bağla, daha doğrusu toplumsal konumuyla açıklamıştır.”²⁰ Bu toplumsallık o zamanların hâkim anlayışı Nazım Hikmet ve devamında gelen toplumcu-gerçekçilerin görüşünden farklıdır. Çünkü Ayhan, şiirini toplumsal konumuyla açıklamasına rağmen, şiirselliğini toplumsal oluşunun önüne koyar. Onun şiirinde toplumun dışlanmış kesimi, kendine yer bulurken, aynı zamanda bu insanlar, şiirde imgesel dilin bir parçasını oluşturur ve toplumsal bağlamın yanı sıra şiirsellik ile kuşatılırlar. Bu yüzden de onun şiirlerinde iktidara yönelik başkaldırısı, olabildiğince özgündür. Bu noktada Ayhan’ın iktidarının makro ve mikro ölçeklerde her türlü egemen güç kavramı olarak ele alındığını belirtmek gerekir. *Devlet ve Tabiat*’taki şiirler, genelde devlet ve özne arasındaki kavgadan beslenirken, özeldense özne ile her türlü iktidar biçiminin doğurduğu çatışmayı aktarmaktadır. Örneğin, şiirlerinde sık sık geçen yoksul çocuklar, devlet kanadı tarafından ötekileştirilirken, aynı zamanda toplumda yoksul ve çocuk oldukları için de ötekileştirilirler. Ayrıca bu çocuklar aile içinde de evin küçüğü olduklarından dolayı, ötekileştirilen taraf olmaktadır. Bu nedenle bu özneler gücü elinde bulunduran her türlü iktidarın karşısında öteki olarak konumlanmakta ve iktidar sahipleri ile çatışma yaşamaktadırlar.

Özne her ne kadar kendi pratikleri çerçevesinde kendi kendini var etse de toplumsal yaşamda öznelik, iktidarın kurgusundaki kalıplaşmış bir öneri olarak ortaya çıkmasıyla var olabilir. Bu bağlamda, tek başına bir öznenin bahsedilemez. Özne yalnızca öznenin varlığı dışında oluşan iktidar ögesi ile anlam kazanabilmektedir.²¹ Öteki olan ise, iktidar ögesinin belirlediği kuralların dışında kalanlardır. Buna göre, ötekileştirilen öznenin söz edebilmemiz için onun öncelikle iktidar ögesinin belirlediği sınırların dışına çıkması ve burada da kendi öznel kimliğini oluşturması gerekir. Bu nedenle *Devlet ve Tabiat*’taki şiirleri ötekileştirilen bağlamında bakabilmemiz için şiirlerdeki özneleri, iktidar özne ilişkileri içinde incelememiz gereklidir.

2.1 Özne-Devlet İlişkisinde Öteki

Ece Ayhan, şairliğinin ilk yıllarından itibaren devlet ve otorite karşılığında yürür. Onun şiir anlayışında değindiğimiz gibi devlet ile olan çatışması hem dil kullanımına hem de tarih-şiir ilişkisine yansır. Ayhan, sarışınların oluşturduğu devlet hegemonyasına karşı çıkmaktadır. Bu yüzden de “karaşın” adını verdiği ve devlet tarafından hor görülen öznenin tarafında yerini alır. Ayhan için devlet, çıkar ilişkileri ile bir araya gelmiş, gücü elinde bulunduran belirli kesimin, bu gücü devam ettirebilmek için diğer toplumsal sınıflardaki halk üzerinde baskı kurup, otorite oluşturan bir ilişkiler kurumudur.²² Bu baskıyı ise ancak halka zulüm çektirerek oluşturmaktadır. Bu yüzden de Ayhan, “Kendi Kendinin Terzisi Bir Kambur” şiirinde “kurulu zulüm” diye bahseder:

Belli ki kaçmıştır çok ağır cezalı bir çocuk

²⁰ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Şiiri Modernizm Şiir*, s. 334.

²¹ Michel Foucault, *Özne ve İktidar* (çev: Işık Ergüden, Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021, s.74.

²² Erdoğan Kul, “Ece Ayhan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 296.

Kurulu zulmün yetiştirme yurtlarından

Çakıyla kazımıştır içerden kapisına

Kuş dillerinde olmaz bir helanın şahlığı mahlığı.²³

Şiirde görüleceği üzere, “çok ağır cezalı bir çocuk” devletin yetiştirme yurtlarından kaçmıştır. Burada bahsi geçen çocuk, devlet kanunlarına göre işlediği “çok ağır suç”undan dolayı bu yurtlarda kalmaktadır. Foucault’un işaret ettiği özne – devlet ilişkisine göre, devletin disiplinci mekanizmaların normlarına uymayan bireyler, ötekileştirilerek tecrit edilmektedir.²⁴ Bu nedenle şiirdeki çocuk da devlet tarafından ötekileştirilenlerden biridir. Bu yüzden de ıslah evlerinde kalmaktayken, buradan kaçır. Şiirdeki bu çocuk, devlete karşı başkaldırı gerçekleştiren ötekileştirilmiş bir öznedir.

Ece Ayhan, okuru tarafından en bilinen şiirlerinden biri olan “Mor Külhani”de kendi şiirinin iktidarın dili ve söyleminden ayrı olduğunu dile getirir: “Şiirimiz karadır abiler”²⁵ diye seslenen Ayhan, iktidar öğeleri tarafından ötekileştirilen öznelere anlatması boşuna değildir; kendisi de bir ötekidir. Muğla, Datça doğumlu Ece Ayhan, babasının mesleği gereği küçük yaşlardan itibaren şehir şehir gezmiş ve bir yerde uzun süre kalamamıştır. Bu yersiz yurtsuzluk, kendisini toplumdan uzaklaştırarak yalnızlaşmasını sağlarken, aynı zamanda topluma karşı da yabancılaşmasına neden olur.²⁶ Bu yabancılaşma ise topluma ve devlete karşı farklı bir bakışı doğurarak, onun iktidar unsurlarına savaş açmasına neden olur.

Ayhan, yazılarında sık sık her türlü iktidara karşı olduğunu belirtir. *Şiirin Bir Altın Çağı*’nda şöyle der; “Beni en çok sinirlendiren, en çok karşı olduğum, ölünceye kadar, toprağın altına girinceye kadar karşı olacağım şey, iktidar kavramıdır.”²⁷ İktidarlara karşı olan Ayhan, iktidar ve güç sahipleri tarafından istenilen kalıba sığmayan bir ötekidir. Bu nedenle şair kendisi gibi öteki olanları şiirine alır. Bunlardan biri de yine Mor Külhani’den ötekidir:

Topağacından apartanlarda odası bulunamaz

Yarısı silinmiş bir ejderhanın düzüşüm üzere eylemde

Kiralık bir kentin giriş kapılarına kara kireçle

Şairlerin ümüğüne çökerken işaretlenmesinin şiiridir²⁸

Şiirde bahsettiği şairler ile devletin arası açıktır. Henüz kentten içeri girmeden devlet, şairlerin tepesine çökmektedir. Ayhan’a göre şair, devletin yanında değildir, karşısındadır. Ece Ayhan, iktidar ile şiiri bağlaştıramaz. “Zira iktidar nötrale eder. Sivil şiir resmî kültürde yer alamaz.”²⁹ Bundan dolayı da Ayhan, Cumhuriyet dönemindeki Atatürk şairlerini sevmeyi söylediğini söyler. “Ben bu sarışın şairleri sevemiyorum yahu, sevemiyorum vesselâm.”³⁰ *Devlet ve Tabiat*’ta yer alan *Dipyaşlar* bölümünde de bu duruma tekrardan değinir ve Cumhuriyeti kuranlar ile onlara hizmet eden şairlerin yanlı tutumunu eleştirir.

Biz dragomanların cumhuriyetinden de öte, bir yetkinliğe doğru, temelin getireceği düzayak, tertemiz çivit badanalı avadanıklı bir cumhuriyete çalışırken, bu sefineye de ne oluyor?³¹

²³ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023, s. 38.

²⁴ Bilge Durutürk, “Michel Foucault’un İktidar ve Özne Kavramlarına Bir Bakış: Gözetim Toplumu”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53 (3), 2018, s. 963

²⁵ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 14.

²⁶ Zeliha Ayçelik, “Ece Ayhan’ın Biyografisinin Eserlerine Yansıması”, *Hars Akademi*, 5 (2), 2022, s. 493.

²⁷ Ece Ayhan, *Şiirin Bir Altın Çağı*, s. 149.

²⁸ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 18.

²⁹ Ece Ayhan, *Sivil Denemeler Kara*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.62-63.

³⁰ (aktaran) Alaaddin Karaca, *İkinci Yeni Poetikası*, s. 290.

³¹ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 112.

Devlet ve Tabiat'taki şiirlerde öteki olma durumu, en çok çocuklar üzerinden verilir. Devletin bir kurumu olan okullarda eğitim gören öğrenciler, devlet tarafından tasarlanmaya çalışılan öznelere. Bunun için iktidar sahipleri korkutarak, sindirerek öğrencileri susturup, onları devlet mekanizmasını işleten çarkların birer parçası haline getirmek istemektedir. Bu nedenle Ece Ayhan, Althusser'in "devletin ideolojik aygıtı"³² olarak adlandırdığı okula ve resmî ideolojinin eğitimini veren öğretmenlerine karşı çıkar. Güncelerinde okulla ilgili şöyle der:

Bütün çocuklara aynı 'eğitim' ki dağılmasınlar! Kuzular için söyleniyor bu. Benim bildiğimce, insan yavrusu ve insan söz konusu ise aykırılık ne denli çok sayıda olursa o denli birleştiricilik olur. Elbet gerçeğin, gerçeklerin arkasında koşan bir 'düşünce', 'düşünme' varsa ortaklıkta. Yanlışlık önce dilde ve dilden başlıyor; 'birlik ve beraberlik!'³³

Yukarıda alıntılanan parçada da görüldüğü gibi Ece Ayhan, okulların, öğrencilerdeki farklılıkları yok sayan, onları tek tipleştirilen kurum olduğunu düşünmekte ve bu nedenle bu kurumlara karşı çıkmaktadır. Çünkü, iktidar sahipleri okullar aracılığıyla düzeni inşa etmekte ve istedikleri tek tip özne biçimini oluşturmaktadır. Bu tek tipe giremeyen ya da dışında kalanlar ise ötekidir. Meşhur şiiri "Meçhul Öğrenci Anıtı"nda bu tek tipleşmenin karşısındaki öznenin sesinden seslenir:

Buraya bakın, burada, bu kara mermerin altında
Bir teneffüs daha yaşasaydı
Tabiattan tahtaya kalkacak bir çocuk gömülüdür
Devlet dersinde öldürülmüştür³⁴

Ece Ayhan, şiirinde okullarda verilen derslerin aslında birer "devlet dersi" olduğunu söyler. Bu devlet derslerinde de öteki olan çocuk öznelere, ölmektedir. Her bir farklı özne, farklılıklarını törpüleyerek istenilen kalıba sokulmak istenir. Bu yüzden de okullar bir nevi devletin kışkıralıdır. Bu kışkırada düzen dışı hareket edenler, cezalandırılır. Öğrencilerin ceza sistemi ile zorla düzene dahil edilmesi ve kendilerindeki farklı olan değerlerini kaybedip tek tipleşmeleri ölüme benzetilir. Bu nedenle de Ayhan, okullarda ölen öğrencilerden bahseder. Şiirin devamında ise, devletin ve öğretmenlerin, gerçekleri çarpıtmasına değinilmektedir.

Devletin ve tabiatın ortak ve yanlış sorusu şuydu:
Meveraünnehir nereye dökülür?
En arka sırada bir parmağın tek ve doğru karşılığı:
Solgun bir halk çocukları ayaklanmasının kalbine! dir³⁵

Orta Asya'da yer alan bir bölgenin adı olan Meveraünnehir'in, bir nehir adınıymış gibi öğrencilere soru olarak yöneltilmesi, okulun yalanları doğru, gerçekleri ise yalanlar gibi gösterebileceğinin bir kanıtıdır. Şiirde arka sırada oturan çocuk ise bu soruya "solgun bir halk çocukları ayaklanmasının kalbine" şeklinde cevap verir. Bu noktada özellikle cevap veren öğrencinin arka sıralarda olması, onun öteki olduğunun bir göstergesi olması açısından önemlidir. Bir başka şiirde de arka sıra ile öteki olma ilişkilendirilir:

En arka sırada çift dikişliler, sınavda en öne

³² Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 33.

³³ Ece Ayhan, *Başbozuk Günceler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993, s. 176

³⁴ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 22.

³⁵ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 23.

İntihara ve denizde nasıl boğulmaya çalışırlar
Yalnız Orta Doğu'da el altında satılan bir atlas
Kim demiş on sekiz yaşından küçükler okuyamaz³⁶

Ece Ayhan'ın devlet karşısında yer olan çocukları, okullarda verilen eğitim ve baskıdan dolayı intihar etmektedir. Ayhan bu durumu "intiharın parasız yatılı küçük zabıt okulları" diyerek bahseder. Ayrıca *Devlet ve Tabiat* kitabının bir diğer adını, *Orta İkidenden Ayrılan Çocuklar için Şiirler* başlığını vermesi de bu çocukları şiirinde ön plana çıkarma isteğindedir. Kitaba adını veren "Orta İkidenden Ayrılan Çocuklar için Şiirler" adlı şiirinde doğrudan orta ikiden intihar ederek ayrılan çocukları anlatır.

Ey orta ikiden ölerек ayrılan çocuklar! aslında başlayan
askerler tabiatla hâlâ tramvaydan Sirkeci'de mi inerler?
süsüne kaçılmamış bir cenaze törenine gitmek için³⁷

Bizce, Ayhan'ın şiirinde özellikle orta ikinci sınıfları seçmesi, ergenliğe geçiş olarak adlandırılabilir olan bu dönem aralığında çocukların devlet, toplum ve aile ekseninde yaşadıkları olayları sindirebilecek bedensel ve fiziksel ergenliğe ulaşmamış olmalarından kaynaklıdır. "Açık Atlas" şiirinde de orta okul çocuğunun intiharından bahsedilir:

Hayatın orta öğretmeni sustu, dondu gülmeleri çocukların
Bir cenaze törenine daha ölümü karşılamaya götürüleceğiz³⁸

Okullarda öldürülen ya da ölen çocuklar genelde yoksul aile çocuklarıdır. Devletin oto kontrol mekanizmasına dahil olamayan ve toplum tarafından da yoksul olduğu için ötekileştirilen bu çocuklar, ya okullarda siyaseti öğrenip devrimci olarak ya da yaşadıkları karşısında intihar ederek ölmektedirler. Şiirlerde intiharın, devlete karşı bir başkaldırı yöntemi olarak geçtiği de söylenebilir. İntihar eden öğrenciler, düzene uymak yerine kendi canları ile düzeni yıkmak istemektedirler. Bu nedenle geride kalan arkadaşları, onların bu başkaldırısını sahiplenir.

Arkadaşları zakkumlarla örmüşlerdir şu şiiri:
Aldırma 128! İntiharın parasız yatılı küçük zabıt okullarında
Her çocuğun kalbinde kendinden daha büyük bir çocuk vardır
Bütün sınıf sana çocuk bayramlarında zarfsız kuşlar gönderecek³⁹

Görülüyor ki intihar eden arkadaşlarının ardından öğrenciler, onu anmaya devam etmektedir. Geride kalan öğrenciler için intihar bir direnişin başlangıcı olur. Ayrıca, şiirin bu kısmında dikkat çeken nokta, intihar eden çocuğa "128" diyerek seslenilmesidir. Bize göre bu durum, devletin düzen inşa etmek için her bireyi tek tipleştirilen kurumunda, öğrencilerin adının önemsiz olmasından kaynaklıdır. Onların kendi adları özgür birer kimliklerini temsil etmekteyken, okul tarafından kendilerine verilen numaraları, tek tipleşen düzendeki kimliklerinin adıdır. Bu yüzden öğrencinin arkadaşları onu, kurumun ona verdiği ad ile seslendirir.

³⁶ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 56.

³⁷ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 30.

³⁸ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 58.

³⁹ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 26.

Şiirlerde geçen düzenin karşısında duran bu çocukların ortak özelliklerinden biri, fakir olmalarıdır. Toplumda yoksulluktan çeken bu kişiler, aynı zamanda okulda da yoksul oldukları için diğer öğrencilere kıyasla daha geri konumdadırlar. Aşağıdaki şiirde bu kişilerin “ırgat mahallesi”nden olduğu söylenir:

Irgat mahallinde ilk derse ve hiç
bir derse girmeyecek olan dudak tiryakisi iki öğrenci
Şiiri devamlıdır maalesef sesi dışarı
vermeyen yüksek ve alçak kaldırım sinemalarının⁴⁰

Bu şiirde, “ilk derse ve hiçbir derse giremeyeceği” söylenen yoksul öğrencinin, okullardan alınıp, çırak olarak çalıştırılmaya başlanması ifade edilir. Bu çocuklar, diğer yaşlılarının aksine, hayata daha erken atılmaktadır. Ece Ayhan özellikle zengin ve yoksul çocuklar arasındaki bu eşitsizlik üzerinde durur. “Vişneçürüğü Şiirler”de bu eşitsizliği şöyle anlatır:

Kim bilir kaç şiirdir kamburu göğsünde bir çocuk
Bir silkinecek ve bütün askerî okullara girecek
Karartma benizli bir roman çocuğu arkadaşı da
Demirkapı dolaylarında asker-sivil terzisi olur⁴¹

Şiirde, askeri okula giren yaşlılarından farklı olarak fakir çocuk, terzi de çırak olarak çalışmaya başlar. Ayhan’a göre, şiirlerindeki yoksul çocukların kaderi başlangıçtan itibaren bellidir. Onlar, diğer çocuklar gibi devletin düzen koruyucusu asker – polis olamazlar, çünkü kendileri zaten bu düzenin dışında olan bir ötekidir. Bu yüzden de devlet çarkına girmeden dışarıdan hayata atılırlar. Bazen de bu öğrenciler sokaklarda kendi ötekiliğinin farkına varır ve bir başkaldırı biçimi olan siyasal iktidarlara karşı örgütlenme içinde yer alırlar. *Devlet ve Tabiat*’taki şiirlerde bu devrimci çocuklardan da sıkça bahseder. Devrimci çocuklar, devletle olan çatışmasıyla büyümektedirler.

Biz tüzüklerle çarpışarak büyüdük kardeşim
.....
Velhasıl onlar vurdu biz büyüdük kardeşim⁴²

Devlet ve Tabiat’ın son kısmında yer alan “Şiir Alınlıkları Üzerine” adlı düzyazı şiirinde, yukarıda bahsettiğimiz devlet karşısında devrimi destekleyen öteki çocuklar anlatılır. Bu çocuklar, henüz en başında devletin okullarına giremediklerinden kendilerini düzenin dışına itilmiş bulurlar. Bu yüzden de önce devlete karşı bir “diktreş”e geçerler. Ardından ise kendilerini toplum içerisinde var olan devrimci örgütler içerisinde var etmeye çalışırlar.

Şiir alınlıkları nedense, şiirin bağrından koparılıp başa konulmuş dizeler sanılır hep, değildir. Şiir alınlıkları yukarı kaçan çocuk yüzleridir, okulların giriş sınavlarını kazanamayıp, önce kamuya karşı diktreş olduklarından intihara, yetiştirme yurtlarına, sözde açık Kalaba’lara, sonra da tabiata karşı geldiklerinden bacakları koparılmaya, boğulmaya, ölüme yargılanmalarından başka bir nedenle, derin adları, güzel anlamlı bakışlarıyla gazetelere geçmeyen.⁴³

Ayhan, yukarıdaki alıntılardığımız düzyazı şiirinde devrimci çocukların, uğradıkları zulüm üzerinde durmaktadır. Bu çocuklar, devletin düzen koruyucuları tarafından yakalayıp işkence görmekte ve hatta

⁴⁰ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 40.

⁴¹ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 89.

⁴² Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 50-51

⁴³ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 106.

öldürülmektedirler. Foucault, hapishanelerin amacının ıslah etmek olmadığını, suçluları toplumdan ayırıştırarak, onları daha fazla suça eğilimli hale getirerek bir suça eğilimliler grubu oluşturmak olduğunu söyler.⁴⁴ Buna göre, devrimci çocukların hapishanelere kapatılarak işkence görmeleri onların daha da kendi içinde kenetlenmesini sağlar. Bu çocuklar, devletin arzu ettiği özne biçimlerinin karşısında olmasına rağmen, devletin belirlediği normlar için oldukça gerekli kişilerdir. Ayhan'ın bahsettiği şekilde, bu devrimci çocukların işkence edilerek öldürülmelerinin gazetelerde "güzel ve anlamlı olmayan" fotoğraflarıyla duyurulması, devlet tarafından "iyi özne" olarak görülen kişilerin belirtilen normlardan çıkmamaları için bir uyarı amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Görülüyor ki devlet karşısında öteki olan özne, Ayhan'ın bahsi geçen kitaptaki şiirlerinin önemli bir noktasını oluşturmaktadır. *Devlet ve Tabiat*'ta yer alan hemen hemen her şiirde devlet karşısındaki öznenin tutumuna yer verilmiştir. Bu öznelerin, dikkat çekici bir çoğunluğunu çocuklar oluşturmaktadır. Okul ve otoritenin belirlediği kalıpların dışında yer alan özneler, sistem dışına itilmektedirler, bu yüzden de bu kişilerin, bir başkaldırı yöntemi olarak şiire, intihara ve devrime sığındıkları görülür. Şiir kitabı için seçilen "Devlet ve Tabiat" başlığı da henüz en başında okuyucusunu neyin beklediğini duyurmaktadır. Ayhan, devlete ve toplumdaki diğer iktidar biçimlerine karşıdır. Tabiat adı, toplumda var olan diğer iktidar biçimlerini temsil etmek amacıyla konulduğu söylenebilir. Bu nedenle devlet tarafından ötekileştirilenlerin dışında, diğer ötekilere de bakmak gereklidir.

2.2 Özne – Toplum İlişkisinde Öteki

Ece Ayhan, şiirini toplumsal bağla kurgulayan bir şairdir. Genelde de bu toplumsal bağı siyasal iktidarlar üzerinden verdiği düşünülür. Ancak Ayhan'da otorite, yalnızca siyasi gücü temsil etmemektedir. Ona göre iktidar kavramı, özneleri baskı altına almaya çalışan toplumdaki her türlü güç unsurudur.⁴⁵ Bu bağlamda şiirlerine baktığımızda, toplumsal düzenin marjinalliğe ittiği grupları görmekteyiz. Bu kişiler devlet ve kurumları tarafından ötekileştirilen kişiler olduğu kadar aynı zamanda, toplum içinde kimliklerinden ya da yaşam biçimlerinden dolayı ezilen ve sömürülen kişilerdir. Kadımlar, toplumsal cinsiyet normlarının dışında yer alanlar, toplumdaki yoksul kesim ve azınlıklar toplum içinde öteki olarak görülen kişilerdendir. *Devlet ve Tabiat*'ta da bu kişiler ve onların güç sahipleri ile ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, biyolojik özellik (cinsiyet /sex) üzerine şekillenen ve bu özelliğin iktidar unsurları tarafınca inşa edilen toplumsal durumunu ifade etmek için kullanılan bir terimdir.⁴⁶ Bu terim için Foucault biyo-iktidar kelimesini kullanmakta ve iktidarların egemen ahlak anlayışı aracılığıyla öznelerin bedeni üzerine söylem geliştirdiklerini ve bunu da öznelere dayattıklarını ifade etmektedir.⁴⁷ Buna göre iktidar öğeleri, kadın ve erkek bedenlerini ve cinsel kimliklerini bir araç olarak kullanmakta ve bu sayede de toplum nüfusunu istedikleri şekilde dizayn edebilmektedirler. İktidarların belirlediği toplumsal cinsiyet anlayışının dışında kalanlar ise "ahlaksız" olarak adlandırılarak ötekileştirilmektedir.

Diğer İkinci Yeni şairleri gibi cinsellik, Ece Ayhan şiirinde de önemli bir temadır. Bunun yanı sıra cinsel kimlik ve eşcinsellik gibi sorunlar da Ayhan'ın şiirinde yer alır. Oğuz Demiralp onun için "...kişisel sorun (eşcinsellik) ile toplumsal sorun (tarihle ve hayatla hesaplaşma) birleşmiş, normal-dışı cinsellik kendi

44 Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, (çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 86.

45 Alaattin Karaca, *İkinci Yeni Poetikası*, s. 286.

46 Celalettin Vatanadaş, Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, o (35), 2007, s. 31.

47 Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, s. 16.

doğal müttefikini tarihin konsensüslerinden dışlanmış olan ‘döküntüler ve yasaklananlarda’ bulmuştur.”⁴⁸ demektedir. Bu durum, özellikle de *Ortodoksluklar* adlı yüzünü tarihe dönen şiir kitabında kendini hissettirir. Çalışmamızı ilgilendiren *Devlet ve Tabiat*’ta ise henüz ilk şiir Mor Külhani’de okuyucusunu karşılar.

Kendi kendine çalan bir davul zurna
Sesini duyunca kendi kendine güreşmeye başlayan
Taşınır mal helalarında kara kamunun
Şeye dar pantolonlu kostak delikanlıların şiiridir
Aşk örgütlenmektir bir düşünün abiler⁴⁹

“Mor Külhani” şiiri, erkek eşcinselliğinin verili düzene bir başkaldırı olarak ele alındığı bir şiirdir. Daha önce “özne – devlet ilişkisinde öteki” başlıklı bölümde değindiğimiz gibi bu şiir, iktidar odaklarına karşı direnmekte ve öteki kimlikler arasında dayanışmayı örgütlemektedir. Bu direniş ve örgütlenme nedeniyle eşcinsel arzu da şiir de işlenir ve bu durum çocuk figürü üzerinden verilir. Bu nedenle şiir, cinselliğini keşfetmeye çalışan erkek çocuğunun bir arayışı olarak okunabilir.

Toplumsal hayatta öteki olarak adlandırılan bir başka grup da yoksullardır. Ayhan’ın şiirlerinde yoksul halk; devlete, işverenlere ve kendilerini yoksulluğa iten her türlü unsura karşı öfkeli. Bu öfkelerini de henüz okul sıralarında düzene karşı gelerek ya da sokakta devrim için kavga ederek gösterirler.

Bu ölümü de bastırmak için boynuna mekik oyalı mor
bir yazma bağlayan eski eskici babası yazmıştır:
Yani ki onu oyuncakları olduğuna inandırmıştım
O günden böyle asker kaputu giyip gizli bir geyik
yavrusunu emziren gece çamaşırcısı anası yazdırmıştır:
Ah ki oğlumun emeğini eline verdiler⁵⁰

Yukarıdaki şiirde eskici baba ve gece çamaşırcısı anadan bahsedilmektedir. Bu kişiler kendi yoksulluklarından çocuklarını kurtarabilmek ve düzenin içinde var olabilmelerini sağlayabilmek için çocuklarını devletin okullarına göndermişlerdir. Ancak, toplumda öteki olan çocukları, okulda da bir ötekidir ve bu kimliği ile öldürülmektedir. *Devlet ve Tabiat*’taki şiirlerde yoksulluk, ölüm ile ilişkilendirilir. Yoksul halk, çocuklarını kapitalist düzenle olan hayatla ve iktidarla olan kavgalarında kaybetmektedir. “Kendi Kendinin Terzisi Bir Kambur” şiirinde de bu ölüm şöyle geçer;

Sırtını bacaya dayamış gece görevlisi bir ölü
yıkayıcısının yorgunluğu akıyor
Bilir misiniz kendisi yeryüzünden yanadır hayatta⁵¹

Devlet ve Tabiat kitabının sonlarında yer alan “Dıpyazılar” bölümü, Ayhan’ın şiirinin poetikasını oluşturabilecek yazılardan oluşmaktadır. Bu bölüm altındaki “Ölümün Arkasından Konuşmak” adlı yazısında da toplumsal eşitsizlik üzerinde durur. Ona göre toplumumuz çeşitli sınıflardan oluşmakta ve

⁴⁸ Oğuz Demiralp, *Okuma Defteri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 222

⁴⁹ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 14.

⁵⁰ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 24-25.

⁵¹ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s.36.

bu sınıflar arasında da büyük bir eşitsizlik bulunmaktadır. Ayhan, fabrikalarda çalışıp ezilen, emek sömürüsüne uğrayan halkın sesini aktarmaktadır.

Siyasal komşular, toplumsal arkadaşlar ve üretim ilişkileri değişmedi mi yoksa hiç? ipek böceği yetiştiricileri nerede? ya dut ağaçları? hazıranda vuruluncaya tutuklanıncaya işkence edilinceye kadar, gece vardiyalarında çalışmıyorlar mıydı onlar? ha? yapay ipek fabrikalarında.⁵²

Ayhan'ın şiirindeki öteki olanlardan biri de toplumdaki azınlıklardır. Anadolu yüz yıllarca farklı medeniyetlere ve ırklara ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Sonrasında yaklaşık 600 yıl hüküm süren Osmanlı'nın kozmopolit yaşam biçimi, onun ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne de yansır. Bu coğrafyada yıllarca yan yana yaşamış farklı milletlerden insanlar, bu kez Cumhuriyet çatısı altında birleşerek yaşamlarını sürdürürler. Ancak, yeni kurulan Cumhuriyet'in temellerinin milli görüş ve duygular üzerine inşa edilmiş olması, aynı coğrafyada yaşayan farklı ırklardan kişilerin toplum içinde öteki olarak görülmesine neden olur. Cumhuriyet Türkiye'sinin oluşturmaya çalıştığı "tek dil-tek ülkü-tek hars" anlayışının dışında kalan Kürt, Zaza, Laz, Ermeni vb. farklı etnisiteye sahip kişiler, devlet tarafından sistematik olarak Türkleştirilmeye çalışılır.⁵³ Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak uzun yıllar devam eden bu politika, Ece Ayhan'ın şiirine de yansır.

Mor biletli yolcular! El değiştiren halk kartları!

Ne kadar az yer kaplıyorsunuz⁵⁴

Ayhan, yukarıdaki dizelerle devletin farklı ırktan kişilere karşı uyguladığı, Türkleştirme politikasını eleştirmektedir. Halkların kimliklerinin değiştirilmesini, yolculukta yapılan bir aktarmaya benzetir. Tıpkı biletlerin ve yolculukta kullanılan aracın değiştirilmesi gibi, etnik kökenler değiştirilmektedir. Aynı şiirin devamında "laz oğlu"nun devlet ve toplum tarafından uğradığı ayrıştırmaya değinilir:

Otuz üçlerde sudan başlamış bir kan

davası üzere ayakta bir laz oğlu

Kasımpaşa zindanına işkencelere götürülüyordur

İki kurtun eşliğinde ve arasında⁵⁵

Ayhan, şiirinde özellikle "Laz oğlu" diyerek onun farklı etnisitesine vurgu yapar. Toplumdaki her türlü farklılığın, düzen dışında görülerek ötekileştirilmesi Ayhan'ın ele aldığı problemdendir. O, farklılıklara sahip çıkarak tek tipleşmeye karşı çıkar. Bu nedenle toplumda ulus düzeninin dışında kalan azınlıkları şiirine taşır.

Ayhan *Devlet ve Tabiat*'ta, değindiği diğer azınlıklar ise Kürtlerdir. Kürt halkı Ayhan'ın şiirinin önemli bir parçasını oluşturur. Şiirlerinde geçen çocukların büyük bir çoğunluğunu Doğulu Kürt çocukları oluşturmaktadır. *Devlet ve Tabiat*'ta bu çocuklar, devletin verdiği eğitim sistemindeki "gerçekler" ile kendi "gerçeklerini" sorgulamaktadırlar.

Meşeler yapraklanınca bir tuhaf olurlar işte

Koparılmış Kürt çiçekleri, hatırlayarak amcalarımı

Azınlıkta oldukları bir okulda bile, sorarlar soru

⁵² Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 111

⁵³ Ayhan Aktar, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan 'Türkleştirme' Politikaları", *Tarih ve Toplum*, 1 (156), 1996, s. 9

⁵⁴ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 36.

⁵⁵ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 37.

Neden feriklerin ve eşeklerin memeleri vardır?⁵⁶

Şiirde, “Kürt çiçekleri”, devletin okullarında, devlet ideolojisiyle eğitim gören Kürt çocuklarıdır. Onlar kendi aileleri ve okulda öğretilenler arasında sıkışıp kalmış öznelere. Devlet ideolojisini yansıtan okuldaki eğitimde, içerisinde bulunduğu çevrenin yaşam biçimleri ve kimlikleri görmezden gelinirken, aile içindeki büyüklerin karşı karşıya kaldığı güçlükler ve çatışma unsuru onların kafalarının karışmasına neden olur. Aynı zamanda toplumda olduğu gibi okulda da azınlık olan bu öğrenciler için Ayhan, şiirinin devamında sorar “Ne yani çocuklar hiç gülmeyecekler mi?”⁵⁷ Kürt çocukları, devlet tarafından düzene adapte edilmeye çalışılırken bile ötekidir. Çünkü onlar, en başında farklı bir kimliğe sahip olarak dünyaya gelmişlerdir. Bu nedenle her ne kadar yok saymaya çalışsalar da öteki olma hâli onları, yaşamları boyunca takip edecektir.

Ayhan’ın toplum tarafından ötekileştirilenler olarak şiirine taşıdığı bir diğer grup da kadınlardır. Ece Ayhan, kadınlara diğer İkinci Yeni şairlerinin bakışından farklı şekilde bakmaktadır. Cemal Süreya, Turgut Uyar gibi şairler kadınları arzu duyulan bir karşı özne olarak şiirine almaktayken Ayhan, kadına toplumsal açıdan bakmaktadır. Buna göre şiirlerinde kadınlar; güçsüz ve erkekler tarafından sömürülmesiyle edilgen bir konumda yer alır. Onun kadınları, erkek egemen toplumun bakış açısını kabullenen ve bu doğrultuda da özne dahi olmayan birer nesne konumundadırlar. Ayhan, kadınlara bu şekilde yaklaşarak onların, toplum içerisinde kabul gören “karşı özne” algısını eleştirir. Onun günlüğünde geçen şu sözler, kadınların toplum içinde farklı bir konumda görülmelerinin bilincinde olduğunu göstermektedir:

Mayakovski’nin yalnızca kadınlar için kullandığı bir sesi varmış. Doğru mu bu? Doğru olabilir mi? Sanırım doğru galiba, biz de yalnızca kadınlara karşı başka bir ses kullanıyoruz.⁵⁸

Ayhan bu cümlelerle, edebiyatımıza kadınların yansıyış biçimini sorgulamaktadır. Mayakovski’den hareket ederek, döneminin yazın hayatında kadının belirli kalıplarla ve yalnızca erkeğin bakış açısıyla yer almış olması onun dikkatini çeken bir durumdur. Ayhan hem toplum hayatında hem de yazınımızda geri planda kalan kadınların farkındadır, ancak kendi şiirinde bu duruma pasif özne şeklinde değinmekle yetinir. Kadınlar için ayrı bir başkaldırı söylemi geliştirmez. Onun şiirlerinde kadınlar, pasif kimlikleriyle sıkça geçmektedir. Başta *Kınar Hanımın Denizleri* ve Cumhuriyet tarihini bir hayat kadınının ağzından anlattığı *Çanakaleli Melahât’e İki El Mektup* adlı şiir kitapları olmak üzere toplumdaki erkek zihniyeti tarafından sıkıştırılan her türlü kadını şiirine taşır. *Devlet ve Tabiat*’ta da kadın, eril devlet ve aynı zihniyeti taşıyan toplum tarafından sömürülmesi ve ezilmesi ile yer alır. Aşağıdaki şiirde kadın, erkeklerin dünyasında yalnızca anne kimliği ile değer görebilmesiyle anlatılır:

Emrazı Zühreviye Hastanesi’ne kapatıldı anamız
Adıyla çalışan ermiş Sirkeci kadınlarından
Şeker atar hâlâ mazgallardan Cankurtaran’da
Acı Bacı’nın acı bilmez uçurtma çocuklarına⁵⁹

Ayhan’ın diğer şiir kitaplarının aksine, *Devlet ve Tabiat* bir başkaldırı ve direniş özelliği taşımasından dolayı, burada yer alan şiirlerde başkaldıran özneyi destekleyen “anne” kimlikleriyle ön plana çıkmaktadırlar. Yukarıdaki şiirde de kadın, bir annedir ve devlete karşı direnen çocuklarına yardım etmektedir. Aynı zamanda bu şiirde, kadının hastaneye kapatılması, kadınla bağlaştıran delilik algısını

⁵⁶ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 55.

⁵⁷ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 58.

⁵⁸ Ece Ayhan, *Başbozuk Günceler*, s. 24.

⁵⁹ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 50.

da çağrıştırmaktadır. Bu tutum kadının, toplum içerisindeki birbirine zıt iki çıkmazını da ortaya koymaktadır: delilik ve analık. Kadın kendisine yöneltilen bu iki kimliği ile var olurken, yine de çocuklarını düşünmeye devam etmektedir. Bir başka şiirde de kadın, doğrudan acılı ana kimliği ile yer alır.

Kopmuş bir kocakarının da eteklerinde azat kuşları
Oğlum öldürülmüş ben satarım Üsküdar iskele alanında⁶⁰

Bu şiirde devlet tarafından öldürülen çocuğunun yasını tutan bir anneden söz edilmektedir. Toplumda “kocakarı” olarak görülen acılı anne, Üsküdar iskelesinin etrafında, oğlunun ölümünün hesabını sormak için eylem yaptığı düşünülebilir. Ancak, bu kocakarının toplum nezdinde bir görünürlüğü bulunmamaktadır. O yüzden de acısıyla birlikte yaptığı eylem, toplumdaki diğer kişiler tarafından bir oyunmuş gibi görülür.

Yukarıda aldığımız örneklerle, toplumdaki ezilenlere ses olan *Devlet Tabiat*'ın, kadına karşı tutumu eril zihniyet karşısında yer aldığı görülmektedir. Şiirlerde kadın, genelde anne kimliği ile geçmekte ve toplumun onlara yönelttiği bakış ile var olan birer nesne olarak ele alınmaktadır. Ayrıca kadınların şiirlerde fazlaca pasif olması, toplumdaki eril zihniyetin farkında olan Ayhan'ın bu duruma getirdiği bir eleştiri olarak okunabilir. Bu şiirlerde kadının, aile içinde de öteki olarak yer aldığı görülmektedir. Bu durum ise “Özne-aile ilişkisinde öteki” başlıklı bir sonraki bölümde ayrıca ele alınacaktır.

Özne ve toplum ilişkisindeki ötekiler, toplum tarafından görmezden gelinen kişilerden oluşmaktadır. Burada *Devlet ve Tabiat*'taki şiirlerden örneklerle ortaya koyduğumuz gibi bu ötekiler, devletin ötekileştirdiği öznelerde olduğu gibi isyana yönelmezler. Bunun nedeni, devletin doğrudan somut bir karşılığının olmasına karşın toplumdaki iktidar biçimlerinin soyut kavramlardan oluşmasından kaynaklıdır. Bu soyut iktidarlara karşı da Ayhan'ın ötekileri, sorgulayıcı bir tavır takınır. Pasif bir başkaldırı yöntemi olarak düşünebileceğimiz bu durum, karşılardaki diğer öznelerin de kendi varlıklarını sorgulamaya itmektedir.

2.3 Özne – Aile İlişkisinde Öteki

Toplumun en küçük birimi olan aile içinde de bir güç ve iktidar ögesi mevcuttur. Ataerkil anlayışın hâkim olduğu toplumlarda kadın ve erkek arasındaki rollerin farklılığı, onlar arasında bir iktidar ilişkisinin oluşmasına neden olur.⁶¹ Erkek fiziksel gücü yoğun işleri sahiplenirken, kadın ev ve çocukla ilgili işlerde sorumluluk sahibi olur. Kısaca özetlediğimiz bu durum erkeğin kadın üzerinde bir iktidarlık kurmasına neden olmaktadır. Ayhan'ın her türlü iktidar anlayışına karşı çıktığını daha öncesinde belirtmiştik. Erkeğin kadın üzerinde kurduğu güç hegemonyasını da eleştiren Ayhan, bu durumu kadının öteki olarak algılanış biçimiyle şiirine yansıtır. Daha önceki bölümde şiirlerdeki toplumsal alanda öteki olan kadınlardan bahsetmiştik. Bu bölümde aile içinde öteki olarak görülen kadınlara yer vereceğiz.

Ayhan *Devlet ve Tabiat*'ta, her türlü ikili ilişkide öteki olanı şiirine taşır. Bunlardan biri de aile içinde öteki olarak görülen anne ve çocuklarıdır. *Devlet ve Tabiat*'taki düzyazı şiirlerinden “Artık Atından İnmeden Sevişmeye Alışmalısın” adlı şiirinde aile içinde annenin ötekiliği şu şekilde geçer:

⁶⁰ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 75.

⁶¹ Elisabeth Badinter, *Biri Ötekidir: Kadınlara Erkek Arasındaki Yeni İlişki ya da Androjin Devrim*, (çev. Şirin Tekeli), İstanbul: Alfa Yayınları, 1992, s. 11.

İşte bir Bok Ana ki kızlarını sünnet etmiş. Bir ölünün kulağını dinlemesinler sıkı ağız. Bir karının oğlunu diriltmesinler dul.⁶²

Anne, aile içinde babanın egemenliği altında ezilirken aynı zamanda devlet ve toplum nezdinde de kadın kimliği ile ötekileştirilen bir konumdadır. Ayhan'ın kadınları, diğer şiirlerde geçen isyan edip, kavga eden erkeklere kıyasla, sessiz ve susturulmuş kişilerdir. Yukarıdaki düzyazı şiirden alıntılanan bölümde olduğu gibi kadın, evladını kaybetmiş olmasına rağmen isyan edemeyen, diğer çocuklarıyla ilgilenmek zorunda acılı bir annedir. Aynı tema bir başka şiirde de geçer.

Gemi arslanı Bursalı bir anadır niçin
Ölü çocuğunu nüfusa yazdıracak⁶³

Bu şiirde de anne, çocuğunu kaybetmiş bir kadındır. Oğlunun ölmüş olması gerçeğini kabullenmeyen kadın, Ayhan'ın diğer şiirlerindeki erkek özneler gibi sesini gür bir şekilde yetkililere doğrultmaz. Kadın, acısını bastırmak için oğlunun ölmüş olması gerçeğinden kaçmayı seçer. İsyasını bu şekilde yaşamaktadır, çünkü bu toplumda evlat acısının hesabını sormak annenin değil babanın görevi olarak görölmektedir. Anne yalnızca ona verileni sahiplenerek, kabullenmeli ya da acısıyla birlikte delirerek zaten kadın olarak öteki olduğu toplumda deli olarak öteki olmaya evrilmelidir.

Aile içinde öteki olarak görölen bir başka özne de çocuklardır. Yetişkinlerin dünyasında, çocuk oldukları için dışlanan bu kişiler, aile içinde de görev ve sorumluluklar açısından dışarıda tutulan, fikir ve düşüncelerine değer verilmeyen kişilerdir. Bu bağlamda çocuklar, Ayhan şiirinde, babalarının kendilerine karşı takındığı sert tutumları ile yer alırlar.

Dönüşmeye başlamış Beşiktaşlı kuşcu bir babanın
Taşınmaz kum taşır manavlarla Karabiga'ya kaçan
Gamze şeyli pek hoş benli son oğlunu
Suriye hamamında sabuna boğmasının şiiridir
Oğullar oğulluktan sessizce çekilmesini bilmelidir abiler⁶⁴

Alıntılanan şiirde, çocuğun baba ile olan çatışmasına yer verilmiştir. Ayhan'ın şiirinin Freudcu bir bakış açısı taşıdığı söylenebilir. Baba figürü, onun şiirlerinde olumsuz imaj ile resmedilir. Aile içindeki iktidarı temsil eden babanın, her türlü iktidarın varlığına karşı olan Ayhan tarafından kötölük ile temsiliyeti elbette şaşırtıcı değildir. Yukarıda alıntılادیımız şiirde de baba, çocuğu üzerinde baskı kurarak onun kendi belirlediği sınırların ötesinde bir yaşamda yürümesini istemez. Bu yaşam biçimi ise eşcinselliktir. Bir önceki "özne – toplum ilişkisinde öteki" başlıklı bölümde değindiğimiz gibi, "Mor Külhani" erkek eşcinselliğinin anlatıldığı bir şiirdir. Bu şiirde çocuğun baba ile yaşadığı tartışma da baba ve çocuk arasındaki yaşam biçimlerinin farklılığından kaynaklıdır. Evladının farklılığını kabul etmeyen bu kısıtlayıcı baba, kendisinin ve toplumun belirlediği doğruların dışında kalan çocuğunu hamamda dövmeekten de geri kalmaz. Çocuğun ise bu baskıcı babanın tutumu karşısında yapabileceği tek bir şey vardır: evlatlıktan çekilmek. Şiirde de bu durum "oğullar oğulluktan sessizce çekilmesini bilmeli" şeklinde ifade edilir. Ayrıca bu duruma, kitabın son bölümündeki "Dipyazılar" da da değinilir.

⁶² Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 94.

⁶³ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 33.

⁶⁴ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 16.

İnsanların hukukunda baba oğlu red edebiliyorsa, oğul da babayı red edecektir. Hem emlak sahibi aortlar, hem tumar sahibi kıtmirler, gidip uzak çevrelerini dolaşırlarsa, halkın, oğulların babalarını kendi elleriyle yıkayıp gömdüklerini göreceklerdir.⁶⁵

Şair, evladın babasını reddetmesini, babasının ölümü ile ilişkilendirir. Bu durumda çocuğun baskıcı babadan kurtulup özgür kalabilmesi için ya babasının ya da kendisinin ölmesi gerekmektedir. Özgürlüğü, ölümle sınırlayan bu anlayışa göre babasız kalmak, çocuğun arzuladığı özgürlük anlayışı demektir. Bu yüzden de “Arapların At Koşturmaları” adlı şiirde doğrudan babasını öldürmekten ve öldürmeye giderken ölmekten bahsedilir.

Açıl Doğu açıl! Açıl dağarcığım
Açıl Arapların at koşturmaları açıl!
Davulun eski arkadaşıyla başlıyoruz
Yakışıklığını yitirmeyen

Ve bacadan giren adamın kara gece
Ya öldürdüğünü ya da öldürüldüğünü de bilerek
Bismillah tû Hafız post
İnsanoğlu babasızdır⁶⁶

Netice itibarıyla aile içindeki öteki figürü, iktidarı temsil eden babanın karşısında çocuk ve anne/eş olarak şiirlerde yer almaktadır. Anne hem kocası hem de toplum tarafından baskı altına alındığından dolayı, isyan etmeyen sessiz bir konumda gösterilmektedir. Buna karşın çocuk, babası karşısında, özgürlüğüne kavuşabilmek için ölümü ve öldürmeyi göz almış daha gözü kara bir şekilde yansıtılır. Bu noktada, çocukların erkek çocuk olması detayı önemlidir. *Devlet ve Tabiat*'ta kız çocuklar ile isyan kelimesi yan yana gelmez. İncelediğimiz *Devlet ve Tabiat* kitabında kız çocukları, “İşte Bok bir Ana ki kızlarını sünet etmiş” dizesinde de görülebileceği gibi, düzen tarafından fiziksel yapısına dahi uygun olmayan acıları yaşamasına rağmen, sesini çıkarmayan olabildiğine pasif bir konumda gösterilmektedir. Kız çocukları, anneleri gibi kendi özne bilinçlerini kazanamamış, erkek dünyasının sessiz birer nesnesi olarak yer almaktadırlar. Erkek çocuklar ise babaları ile yaşadığı çatışmayı devlet ve toplumdaki iktidarla olan çatışmalarına bağlayan bu nedenle iktidar kavramının kendisine karşı birer öteki olarak geçerler.

Sonuç

İkinci Yeni'nin önemli bir temsilcisi olan Ece Ayhan'ın şiir dünyası iktidar ile kurduğu ilişki üzerine kuruludur. Onun iktidar anlayışı, sahip olduğu gücü kullanarak karşısında yer alan kişiye kendi kurallarını dayatmaya çalışan her türlü güç unsurudur. Ayhan bu güce dayalı egemenliğin sorunlu olduğunu ifade ederken, her türlü iktidara da karşı çıkar. Bu nedenle de onun şiiri iktidarla girdiği hesaplaşmanın ürünüdür. Bu bağlamda, kurallarını iktidarın belirlediği her şeyi yıkıp, yerine yenilerini koymak ister. Bunun için alışılmış dilin gramer ve cümle yapısını bozarak, iktidarın dilinden farklı bir dil yaratmak ister. Ayhan'ın iktidar karşısında takındığı tutum, şiirinin dil ve üslûbuna yansımalarının yanı sıra, içeriğinde de kendini hissettirmektedir.

⁶⁵ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 112.

⁶⁶ Ece Ayhan, *Devlet ve Tabiat*, s. 60- 61.

Ayhan, iktidar biçimlerinin ve onlar tarafından belirlenen düzen ve kuralların karşıtında yer alırken, bu düzenin dışarıya ittiği kişileri de şiirine taşır. Bu kişiler, farklılıkları yüzünden iktidar ve onun oluşturduğu toplum nezdinde birer ötekidir. İkinci Yeni'nin diğer şairlerinin aksine, şiirini toplumsalla iç içe oluşturan şair, halk çocukları adını verdiği bu ötekileri, özellikle 1970 sonrası şiirinde ön plana çıkarmaktadır. O zamana kadar şiiri, dil ve imge boyutunda iktidar ile olan çatışmasını yansıtırken, aynı zamanda entelektüel bir bakış ile bireysel söylemle sınırlı kalır. Ancak *Devlet ve Tabiat* şairin bu bireysel söyleminin yerini öteki olarak adlandırılan toplumdaki farklı grupların söylemine bıraktığı eserdir. Bu açıdan çalışmamızda *Devlet ve Tabiat ya da Orta İkidem Ayrılan Çocuklar İçin Şiirler* adlı şiir kitabındaki şiirler, özne ve çeşitli iktidar biçimleri arasındaki ilişkiler üzerinden incelenmiştir. Buna göre, Ayhan'ın şiiri için önemli bir dönüm noktası olan bu kitabında ötekiler; devlet, toplum ve aile içerisinde iktidarla yaşadığı çatışmayla ayrıksılaşanlar olarak şiirlere geçtiği görölür. Şiirlerde karşımıza çıkan ilk ötekiler, özne – devlet ilişkisinde yer almaktadır. Bu kişiler, devrimciler ve okullardaki düzen karşıtı çocuklardan oluşmaktadır. Bu özneler, devlet düzenine başkaldırma eğilimindedirler. İkinci grupta ise toplum – özne ilişkisinde ötekiler yer almaktadır. Bu ötekileştirilenler ise yoksul halk, azınlıklar, kadınlar ve eşcinsellerden oluşmaktadır. Bu gruptaki ötekilerin, toplum düzeni içerisinde kendi kimlikleri ile var oluş mücadelesi verdiklerini, isyanlarını ise pasif bir mücadele şeklinde gösterdikleri tespit edilmiştir. Aile içindeki ötekiler de çocuklar ve annelerinden oluşmaktadır. Anne ve kız çocuğunun sessizliği vurgulanmaktayken, erkek çocuğunun babası ile olan çatışmasında ölümü ve öldürmeyi göze alacak kadar başkaldırısı ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak, şiirlerde iktidar ve özne ilişkisinde öteki olarak temsil edilenler, Ayhan şiirinin *Devlet ve Tabiat* sonrasında geliştireceği “tarihi düzünden okumaya ayaklanmış çocuklar”ın ilk temsilleri olduğu görölür. İncelediğimiz bu şiirlerde yarı pasif yarı da isyankâr olan ötekileştirilmiş özneler, Ayhan'ın şiirlerinde başkaldırı çağırısının ilk yükselişini duyurmaktadır. *Devlet ve Tabiat* sonrasında yayımladığı şiir kitaplarında ötekiler, isyanlarını daha yüksek sesle dile getirerek, *Devlet ve Tabiat*'taki ötekilerin başkaldırısını ilerleterek sürdürecektir. Bu nedenle *Devlet ve Tabiat*'ta yer alan şiirlerdeki ötekiler, Ece Ayhan'ın iktidarlara karşı olan isyan çağırısını temellendirerek başlatan kişilerdir. *Devlet ve Tabiat*'taki ötekilerin başlattığı bu isyan, Ece Ayhan'ın sonraki şiirlerine yansırken aynı zamanda, Ayhan'ın etkilediği isimlerle Türk şiirinde bir öteki temsiliyetini başlatır.

Kaynakça

- Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktar, A. (1996). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan “Türkleştirme Politikaları”. *Tarih ve Toplum*, 1 (156), 4-18.
- Ansiklopedik Sözlük*. (1967). Ankara: Milliyet Yayınları.
- Ayçelik, Z. (2022). “Ece Ayhan'ın Biyografisinin Eserlerine Yansıması”. *Hars Akademi*, 5 (2), 489-500
- Ayhan, E. (1993). “Haklılığın İnadı”. *Şiirin Bir Altın Çağı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayhan, E. (1993a). *Başıbozuk Günceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayhan, E. (1996). *Dipyaızlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayhan, E. (2001). *Aynalı Denemeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayhan, E. (2001a). *Sivil Denemeler Kara*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayhan, E. (2013). *Bütün Yort Savul'lar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayhan, E. (2023). *Devlet ve Tabiat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Badinter, E. (1992). *Biri Ötekidir: Kadınla Erkek Arasındaki Yeni İlişki ya da Androjin Devrim* (çev. Şirin Tekeli). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Cevizci, A. (1996). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları.
- Cevizci, A. (1996a). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Demiralp, O. (1995). *Okuma Defteri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Durutürk, B. (2018). "Michel Foucault'un İktidar ve Özne Kavramlarına Bir Bakış: Gözetim Toplumu". *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53 (3), 959-972.
- Foucault, M. (2019). *Öznenin Yorumbilgisi* (çev. Ferda Keskin). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Foucault, M. (2019a). *İktidarın Gözü* (çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2021). *Özne ve İktidar* (çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geçgel, H. (2020). *İkinci Yeni Şiiri Çerçevesinde Ece Ayhan*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Kahraman, H. B. (2015). *Türk Şiiri Modernizm Şiir*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Karaca, A. (2005). *İkinci Yeni Poetikası*. Ankara: Hece Yayınları.
- Kul, E. (2007). "Ece Ayhan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lacan, J. (1991). *Speech and Language in Psychoanalysis*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Sunar, L. (2007). "Şarkiyatçılığı Niçin Yeniden Tartışmalıyız?" *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu Bildiri Kitabı* (haz. Lütfi Sunar, M. Furkan Gümüş, Murat Şentürk). İstanbul: İBB Yayınları.
- Vatandaş, C. (2007). "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı". *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (35), 29-56.